

CONCILIUM FLORENTINUM

DOCUMENTA ET SCRIPTORES

EDITUM CONSILIO ET IMPENSIS

PONTIFICII INSTITUTI ORIENTALIUM STUDIORUM

SERIES B

VOLUMEN V - FASCICULUS II

PONTIFICIUM INSTITUTUM ORIENTALIUM STUDIORUM

PIAZZA SANTA MARIA MAGGIORE 7

ROMA

1953

QUAE SUPERSUNT
ACTORUM GRAECORUM
CONCILII FLORENTINI

NEC NON
DESCRIPTIONIS CUIUSDAM EIUDEM

AD FIDEM MANUSCRIPTORUM EDIDIT
ADDITIS VERSIONE LATINA,
INTRODUCTIONE ET INDICIBUS
IOSEPHUS GILL, S. I.
IN PONT. INSTITUTO ORIENT. STUD. PROF.

PARS II

RES FLORENTIAE GESTAE

PONTIFICIUM INSTITUTUM ORIENTALIUM STUDIORUM
PIAZZA SANTA MARIA MAGGIORE 7

ROMA

1953

[DEFINITIO
SANCTAE OECUMENICAE
SYNODI FLORENTINAE].

[ΟΡΟΣ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ
ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗΣ ΣΥΝΟΔΟΥ
ΤΗΣ
ΕΝ ΦΛΩΡΕΝΤΙΑ ΓΕΝΟΜΕΝΗΣ]

EUGENIUS EPISCOPUS SERVUS SERVORUM DEI AD PERPETUAM REI MEMORIAM. Consentiente ad infrascripta carissimo filio nostro Iohanne Paleologo Romeorum imperatore illustri et locatenentibus venerabilium fratrum nostrorum patriarcharum et ceteris Orientalem ecclesiam repraesentantibus.

Levantur caeli et exultet terra. Sublatus est enim de medio paries, qui Occidentalem Orientalemque dividebat ecclesiam et pax atque concordia rediit, illo *angulari lapide Christo, qui fecit utraque unum*, vinculo fortissimo caritatis et pacis utrumque iungente parietem et perpetue unitatis federe copulante ac continente; postque longam meroris nebulam et dissidii diuturni atram ingratamque caliginem, serenum omnibus unionis optate iubar illuxit. *Gaudeat et mater ecclesia, que filios*

ΕΥΓΕΝΙΟΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΔΟΥΛΟΣ ΤΩΝ ΔΟΥΛΩΝ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΕΙΣ ΑΙΔΙΟΝ ΤΟΥ ΠΡΑΓΜΑΤΟΣ ΜΝΗΜΗΝ. Συναινούντος τοῖς ὑπογεγραμμένοις τοῦ ποθεινοτάτου υἱοῦ ἡμῶν Ἰωάννου Παλαιολόγου τοῦ περιφανοῦς βασιλέως τῶν Ῥωμαίων, καὶ τῶν τοποτηρητῶν τῶν σεβασμίων ἀδελφῶν ἡμῶν τῶν πατριαρχῶν, καὶ τῶν λοιπῶν τῶν τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν παριστανόντων.

Εὐφραινέσθωσαν οἱ οὐρανοὶ καὶ ἀγαλλιᾶσθω ἡ γῆ· ἀφήρηται μὲν γὰρ τὸ μεσότοιχον τὸ τὴν δυτικὴν καὶ ἀνατολικὴν διαιροῦν ἐκκλησίαν, ἐπα- νῆλθε δὲ ἡ εἰρήνη καὶ ἡ ὁμόνοια τοῦ ἀκρογων- νιαίου λίθου ἐκείνου Χριστοῦ, τοῦ ποιήσαντος ἐκάτερα ἐν τῷ τῆς ἀγάπης τε καὶ εἰρήνης ἰσχυροτάτῳ δεσμῷ ἐκάτερον τοῖχον ζευγνύοντος, συσφίγοντός τε καὶ συνέχοντος στοργῇ ἀϊδίου ἐνότητος, καὶ μετὰ τὴν μακρὰν ἐκείνην τῆς ἀθυμίας ὁμίχλην καὶ τὴν ἀπὸ τῆς χρονίου διαστάσεως μέλαιναν τε καὶ ἄχαριν ἀχλὺν ἡ γαληνιώσα πᾶσιν ἀκτίς ἐξήστραψε τῆς ποθεινοτάτης ἐνώσεως.

8 καὶ ante τοῦ add. ONCDF

11 ἡμῶν EF ἡμετέρων AONCD

14 μὲν om A

16 τὰ post εἰρήνη add. AONCDF

ἢ ante ὁμόνοια om. AONCDF

18 τε om. O

19 καὶ post

ζευγνύοντος add. AONCDF

1 *Textus et graecus et latinus definitionis concilii (non autem subscriptiones quae sequuntur) desumitur de G. HOFMANN, S. I.: Epist. pontif. ad conc. Florentinum spectantes II; Romae 1944, pag. 68-73; quod opus indicatur in apparatu critico littera E. Inter nostra mss. AON referunt textum graecum sine ullis subscriptionibus: C cum subscriptionibus graecis: D ad initium codicis una cum versione latina, quae penitus est eadem ac versio bullae originalis (praeterquam quod scribit yemenica synodo pro synodo yemenica decreti) et cum subscriptionibus graecis et tribus subscriptionibus latinis (Eugenii papae, Antonii card. Bononiensis, et Iuliani card. sanctae Sabinae), columna sinistra subsequentium paginarum vacua relicta pro aliis subscriptionibus latinis; et iterum versus finem cum subscriptionibus graecis. Invenitur etiam et latine et graece cum utriusque partis subscriptionibus in opere FANTINI VALLARESSO (FANTINUS VALLARESSO: op. cit. pag. 101), in apparatu critico littera F indicato.*

εὐφραυνέσθω καὶ ἡ μήτηρ ἐκκλησία τὰ ἑαυτῆς τέκνα μέχρι τοῦδε πρὸς ἄλληλα στασιάζοντα εἰς ἐνότητά τε καὶ εἰρήνην ἴδη ἐπανιόντα ὀρώσα, καὶ ἡ πρώην ἐπὶ τῷ χωρισμῷ αὐτῶν πικρότατα
 5 κλαίουσα, ἐκ τῆς νῦν αὐτῶν θαυμαστῆς ὁμονοίας σὺν ἀνεκφράστῃ χαρᾷ τῷ παντοδυνάμῳ εὐχαριστεῖτω θεῷ. πάντες συνευφραυνέσθωσαν οἱ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης πιστοί, καὶ οἱ τῷ ἀπὸ Χριστοῦ ὀνόματι κεκλημένοι τῇ μητρὶ τῇ καθολικῇ
 10 ἐκκλησίᾳ συναγαλλέσθωσαν.

Ἴδοὺ γὰρ οἱ τε δυτικοὶ καὶ ἀνατολικοὶ πατέρες μετὰ τὸν μακρότατον τῆς διαφωνίας καὶ διαστάσεως χρόνον ἐκείνον, πρὸς πάντα παραβαλλόμενοι κίνδυνον τὸν ἐν γῆ καὶ θαλάττῃ, καὶ
 15 πάντα πόνον ὑπερβαλόντες, πρὸς τὴν ἱεράν ταυτηνὴν καὶ οἰκουμενικὴν σύνοδον τῇ τε τῆς ἱερᾶς ἐνώσεως ἐφέσει καὶ τοῦ τὴν παλαιὰν ἀγάπην ἀνακτήσασθαι ἕνεκα γεγηθότες συνήλθον καὶ πρόθυμοι, καὶ τοῦ σκοποῦ οὐκ ἀπέτυχον. μετὰ
 20 γὰρ πολλὴν καὶ ἐπίπονον ἔρευναν τέλος τῇ τοῦ παναγίου Πνεύματος φιλανθρωπία τῆς εὐκταιοτάτης ταύτης καὶ ἀγιωτάτης ἐνώσεως ἔτυχον. τίς οὖν ταῖς τοῦ θεοῦ εὐεργεσίαις ἀξίως εὐχαριστεῖν δύναται ἄν; τίς ἐνώπιον τοῦ πλούτου τῶν θείων
 25 οἰκτιρμῶν οὐκ ἂν ἐκπλαγείη; τίς οὐκ ἂν καὶ σιδηροῦν στήθος τὸ τῆς θείας εὐσπλαγχνίας οὐσης γε τηλικαύτης μαλθάξειε μέγεθος; ὄντως θεῖά εἰσι ταῦτα ἔργα, οὐκ ἀνθρωπίνης ἀσθενείας εὐρέματα· καὶ διὰ ταῦτα μετὰ ἑξαιρέτου μὲν εὐλα-
 30 βείας ἀποδεκτέα, θεοῖς δὲ ὕμνοις προβιβαστέα. σοὶ αἶνος, σοὶ δόξα, σοὶ πρέπει εὐχαριστία, Χριστέ πηγῇ οἰκτιρμῶν, ὃς τοσοῦτον ἀγαθὸν τῇ νύμφῃ σου τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ κεχάρισαι, κὰν τῇ ἡμετέρᾳ γενεᾷ τὰ τῆς εὐσπλαγχνίας σου ἔδει-
 35 ξας θαύματα, ἵνα σου πάντες τὰ θαυμάσια διη-

suos hactenus invicem dissidentes iam videt in unitatem pacemque rediisse; et que antea in eorum separatione amarissime flebat, ex ipsorum modo mira concordia cum ineffabili gaudio omnipotenti deo gratias referat. Cuncti gratulentur fideles ubique per orbem, et qui cristiano censentur nomine, matri catholice ecclesiae colentur.

Ecce enim Occidentales Orientalesque patres post longissimum dissensionis atque discordiae tempus se maris ac terrae periculis exponentes, omnibusque superatis laboribus, ad hoc sacrum ycumenicum concilium desiderio sacratissime unionis et antique caritatis reintegrande gratia, leti alacresque convenerunt. Et intentione sua nequaquam frustrati sunt. Post longam enim laboriosamque indaginem, tandem spiritus sancti clementia ipsam optatissimam sanctissimamque unionem consecuti sunt. Quis igitur dignas omnipotentis dei beneficiis gratiae referre sufficiat? Quis tante divine miserationis divitias non obstupescat? Cuius vel ferreum pectus tanta superne pietatis magnitudo non molliat? Sunt ista prorsus divina opera, non humane fragilitatis inventa; atque ideo eximia cum veneratione suscipienda, et divinis laudibus prosequenda. Tibi laus, tibi gloria, tibi gratiarum actio, Christe, fons misericordiarum, qui tantum boni sponse tue catholice ecclesie contulisti, atque in generatione nostra tue

9 καθολικῇ om. A

17 ἐφέσεως ἐνώσει O

33 καὶ ἀποστολικῇ ante ἐκκλησίᾳ add. F

13-14 παραβαλλόμενοι ON

21-22 εὐκταιοτάτων A

34-35 ἐξείδαξας F

15 ὑπερβάλλοντες O

27 γε om. AONCDF

15-16 ταύτην F

30 δὲ om. F

pietatis miracula demonstrasti, ut enarrent omnes mirabilia tua. Magnum siquidem divinumque munus nobis deus largitus est; oculisque vidimus, quod ante nos multi, cum valde cupierint, adspicere nequiverunt.

Convenientes enim Latini ac Greci in hac sacrosancta synodo ycumenica, magno studio invicem usi sunt, ut inter alia etiam articulus ille de divina spiritus sancti processione summa cum diligentia et assidua inquisitione discuteretur. Prolatis vero testimoniis ex divinis scripturis plurimisque auctoritatibus sanctorum doctorum Orientalium et Occidentalium, aliquibus quidem ex patre et filio, quibusdam vero ex patre per filium procedere dicentibus spiritum sanctum, et ad eandem intelligentiam adspicientibus omnibus sub diversis vocabulis, Greci quidem asseruerunt, quod id, quod dicunt spiritum sanctum ex patre procedere, non hac mente proferunt, ut excludant filium; sed quia eis videbatur, ut aiunt, Latinos asserere spiritum sanctum ex patre et filio procedere tanquam ex duobus principiis et duabus spirationibus, ideo abstinerunt a dicendo, quod spiritus sanctus ex patre procedat et filio. Latini vero affimarunt, non se hac mente dicere spiritum sanctum ex patre filioque procedere, ut excludant patrem, quin sit fons ac principium totius deitatis, filii scilicet ac spiritus sancti, aut quod id, quod spiritus sanctus procedit ex filio, filius a patre non habeat; sive quod duo ponant esse principia seu duas spirationes, sed ut

γήσωνται· οὕτω μέγα τῷ ὄντι καὶ θεῖον ἡμῖν ὁ θεὸς δῶρον δεδώρηται, καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς εἶδομεν ὁ πολλοὶ τῶν πρὸ ἡμῶν ἐπιθυμήσαντες ἰδεῖν οὐ δεδύνηται.

Συνελθόντες γὰρ Λατῖνοί τε καὶ Γραικοὶ ἐν ὁ ταύτῃ τῇ ἱερᾷ καὶ ἀγίᾳ οἰκουμένικῃ συνόδῳ σπουδῇ μεγάλη πρὸς ἀλλήλους ἐχρήσαντο, ὅπως μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τὸ ἄρθρον ἐκεῖνο τὸ περὶ τῆς θείας ἐκπορεύσεως τοῦ ἀγίου Πνεύματος μετὰ πλείστης ὁσῆς ἐπιμελείας καὶ συνεχοῦς συζη- 10 L 513 τήσεως ἐξετασθεῖη. προκομισθεισῶν δὲ μαρτυριῶν ἀπὸ τῆς θείας γραφῆς καὶ πλείστων χρήσεων τῶν ἀγίων διδασκάλων ἀνατολικῶν τε καὶ δυτικῶν, τῶν μὲν ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, τῶν δὲ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ λεγόντων τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι, 15 καὶ εἰς τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ἀποβλεπόντων ἀπάντων ἐν διαφοροῖς ταῖς λέξεσιν, οἱ μὲν Γραικοὶ δισχυρίσαντο ὅτι τοῦθ' ὅπερ λέγουσι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι οὐ ταύτῃ τῇ διανοίᾳ προφέρουσι, ὥστε αὐτοὺς τὸν Υἱὸν 20 ἀποκλείειν, ἀλλ' ἐπειδὴ περ αὐτοῖς ἐδόκει, φασί, τοὺς Λατίνους διαβεβαιουῖσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ὡς ἀπὸ δύο ἀρχῶν M1029 καὶ δύο πνεύσεων ἐκπορεύεσθαι, διὰ τοῦτ' ἐφυλάξαντο λέγειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύε- 25 σθαι ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ· οἱ δὲ Λατῖνοι διεβεβαίωσαντο μὴ κατὰ ταύτην τὴν διάνοιαν σφᾶς αὐτοὺς λέγειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι, ὡς ἀποκλείειν τὸν Πατέρα τοῦ εἶναι πηγὴν καὶ ἀρχὴν ὅλης τῆς θεότη- 30 τος, τοῦ Υἱοῦ δηλονότι καὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος, ἢ ὅτι τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁ Υἱὸς οὐκ ἔχει παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἢ ὅτι δύο τιθέασιν εἶναι ἀρχὰς ἢ δύο πνεύσεις·

1 - 2 ὁ θεὸς ἡμῖν CD
30 τῆς ὅλης ΔΟΝCDF

6 καὶ ante οἰκουμένικῃ add. CD
33 παρὰ EA ἀπὸ ΟΝCDF

12 ἱερᾶς γραφῆς D

20 προσφέρουσι F

1 Cfr. ТОВ. XII 20

4 Cfr. МТ. XIII 16, 17

ἀλλ' ἵνα μίαν μόνην δηλώσωσιν εἶναι ἀρχὴν καὶ
μοναδικὴν προβολὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, κα-
θὼς μέχρι τοῦδε δισχυρίσαντο. ἐπειδὴ δὲ ἐκ τού-
των ἀπάντων μία καὶ ἡ αὐτὴ τῆς ἀληθείας συ-
5 νάγεται ἔννοια, τέλος εἰς τὴν ὑπογεγραμμένην
ἁγίαν καὶ θεοφιλεῖ τῇ αὐτῇ διανοίᾳ καὶ τῷ αὐτῷ
νοῦ συνεζώνησαν καὶ συνήνεσαν ὁμοθυμαδὸν
ἔνωσιν.

Ἐν τῇ ὀνόματι τοίνυν τῆς ἁγίας Τριάδος
10 τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύμα-
τος, ταύτης τῆς ἱεραῆς καὶ οἰκουμενικῆς τῆς ἐν
Φλωρεντείᾳ ἐπιψηφισομένης συνόδου, ὀρίζομεν
ἵνα αὕτη ἡ τῆς πίστεως ἀλήθεια ὑπὸ πάντων
τῶν χριστιανῶν πιστευθεῖν τε καὶ ἀποδεχθεῖν,
15 καὶ οὕτω πάντες ὁμολογῶσιν ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ
ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ αἰδίως ἐστὶ,
καὶ τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν καὶ τὸ ὑπαρκτικὸν αὐτοῦ
εἶναι ἔχει ἐκ τοῦ Πατρὸς ἅμα καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ
ἐξ ἀμφοτέρων αἰδίως ὡς ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς καὶ
20 μοναδικῆς προβολῆς ἐκπορεύεται· διασαφοῦντες
ὅτι τοῦθ' ὅπερ οἱ ἅγιοι διδάσκαλοι καὶ πατέρες
ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι λέγου-
σι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰς ταύτην φέρει τὴν ἔν-
νοιαν, ὥστε διὰ τούτων δηλοῦσθαι καὶ τὸν Υἱὸν
25 εἶναι, κατὰ μὲν τοὺς Γραικοὺς αἰτίαν, κατὰ δὲ
τοὺς Λατίνους ἀρχὴν τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος
ὑπάρξεως, ὡσπερ καὶ τὸν Πατέρα. καὶ ἐπεὶ πάν-
τα ὅσα ἐστὶ τοῦ Πατρὸς αὐτὸς ὁ Πατὴρ τῷ μο-
νογενεῖ αὐτοῦ Υἱῷ ἐν τῷ γεννᾶν δέδωκε, πλὴν
30 τοῦ εἶναι Πατέρα, τοῦτ' αὐτό, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ
L 516 ἅγιον ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται, αὐτὸς ὁ Υἱὸς πα-
ρὰ τοῦ Πατρὸς αἰδίως ἔχει, ἀφ' οὗ αἰδίως καὶ
γεγέννηται.

Ἐτι διοριζόμεθα τὴν τῶν βημάτων ἐκείνων
35 ἀνάπτυξιν, τὴν καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, χάριν τοῦ τὴν
ἀλήθειαν σαφηνισθῆναι, ἀνάγκης τε τότε ἐπιχει-

unum tantum asserant esse principium
unicamque spirationem spiritus sancti,
prout hactenus asseruerunt. Et cum ex his
omnibus unus et idem eliciatur veritatis
sensus, tandem in infrascriptam sanctam
et deo amabilem eodem sensu eademque
mente unionem unanimiter concordarunt
et consenserunt.

In nomine igitur sancte trinitatis, pa-
tris, filii et spiritus sancti, hoc sacro uni-
versali approbante Florentino concilio, dif-
finimus ut hec fidei veritas ab omnibus
christianis credatur et suscipiatur, sicque
omnes profiteantur, quod spiritus sanctus
ex patre et filio eternaliter est, et essen-
tiam suam suumque esse subsistens habet
ex patre simul et filio, et ex utroque eter-
naliter tanquam ab uno principio et unica
spiratione procedit, declarantes quod id,
quod sancti doctores et patres dicunt, ex
patre per filium procedere spiritum san-
ctum, ad hanc intelligentiam tendit, ut
per hoc significetur filium quoque esse, se-
cundum Grecos quidem causam, se-
cundum Latinos vero principium, subsi-
stentie spiritus sancti, sicut et patrem. Et
quoniam omnia, que patris sunt, pater ipse
unigenito filio suo gignendo dedit, praeter
esse patrem; hoc ipsum, quod spiritus san-
ctus procedit ex filio, ipse filius a patre
eternaliter habet, a quo etiam eternaliter
genitus est.

Diffinimus insuper explicationem ver-
borum illorum filioque, veritatis declaran-
de gratia et imminente tunc necessitate,

7 συνήνεσαν O
31 καὶ om. F

14 τῶν χριστιανῶν post ἀποδεχθεῖν, add. D
36 τε om. ACD

20 καὶ ante ἐκπορεύοντες add. O

licite ac rationalibilter symbolo fuisse ap-
positam.

Item, in azimo sive fermentato pane
triticeo, corpus Christi veraciter confici,
sacerdotesque in altero ipsum domini cor-
pus conficere debere, unumquemque scili-
cet iuxta sue ecclesie sive Occidentalis sive
Orientalis consuetudinem.

Item, si vere penitentes in dei caritate
decesserint, antequam dignis penitentiae
fructibus de commissis satisfecerint et
omissis, eorum animas penis purgatoriis
post mortem purgari, et, ut a poenis huius-
modi releventur, prodesse eis fidelium vi-
vorum suffragia, missarum scilicet sacri-
ficia, orationes et elemosynas et alia pie-
tatis officia, que a fidelibus pro aliis fideli-
bus fieri consueverunt, secundum ecclesie
instituta.

Illorumque animas, qui post baptisma
susceptum nullam omnino peccati macu-
lam incurrerunt; illas etiam, que post con-
tractam peccati maculam, vel in suis cor-
poribus, vel eisdem exute corporibus, prout
superius dictum est, sunt purgate, in celum
mox recipi, et intueri clare ipsum deum
trinum et unum, sicuti est, pro meritorum
tamen diversitate alium alio perfectius:
illorum autem animas, qui in actuali mor-
tali peccato vel solo originali decedunt,
mox in infernum descendere, penis tamen
disparibus puniendas.

μένης. θεμιτῶς τε καὶ εὐλόγως ἐν τῷ συμβόλῳ
προστεθῆναι.

Ἐτι ἐν ἀζύμῳ ἢ ἐνζύμῳ ἄρτῳ σιτίῳ τὸ τοῦ
Χριστοῦ σῶμα τελείσθαι ἀληθῶς, τοὺς τε ἱερεῖς
ἐν θατέρῳ αὐτὸ τὸ σῶμα τοῦ κυρίου ὀφείλῃν τε- 5
λεῖν, ἕκαστον δηλονότι κατὰ τὴν τῆς ἰδίας ἐκ-
κλησίας εἴτε δυτικῆς εἴτε ἀνατολικῆς συνήθειαν.

Ἐτι ἐὰν οἱ ἀληθῶς μετανοήσαντες ἀποθά-
νωσιν ἐν τῇ τοῦ θεοῦ ἀγάπῃ, πρὶν τοῖς ἀξίοις
τῆς μετανοίας καρποῖς ἱκανοποιῆσαι περὶ τῶν 10
ἡμαρτημένων ὁμοῦ καὶ ἡμελημένων, τὰς τούτων
ψυχὰς καθαρτικαῖς τιμωρίαις καθαίρεσθαι μετὰ
θάνατον· ὥστε δὲ ἀποκουφίζεσθαι αὐτὰς τῶν τοι-
ούτων τιμωριῶν, λυσιτελεῖν αὐταῖς τὰς τῶν ζών-
των πιστῶν ἐπικουρίας, δηλονότι τὰς ἱερὰς θυσίας 15
καὶ εὐχὰς καὶ ἐλεημοσύνας καὶ ἄλλα τῆς εὐσε-
βείας ἔργα, ἅτινα παρὰ τῶν πιστῶν ὑπὲρ ἄλλων
πιστῶν εἴωθε γίνεσθαι κατὰ τὰ τῆς ἐκκλησίας
διατάγματα.

Ἐκείνων δὲ τὰς ψυχὰς, οἵτινες μετὰ τὸ βαπ- 20 M1
τισθῆναι οὐδεμιᾶ ἄλλως τῆς ἁμαρτίας κηλίδι ὑπέ-
πεσον, καὶ ἔτι τὰς μετὰ τὸ ἐφελκύσασθαι τὴν
τῆς ἁμαρτίας κηλίδα, εἴτε ἐν τοῖς αὐτῶν σώμα-
σιν εἴτε μετὰ τὸ τὰ σώματα ἀποδύσασθαι, ὡς
προεῖρηται, καθαρθεύσας, εἰς οὐρανὸν εὐθύς προσ- 25
λαμβάνεσθαι καὶ καθαρῶς θεωρεῖν αὐτὸν τὸν
ἕνα καὶ τρισυπόστατον θεόν, καθὼς ἐστίν, ἕτε-
ρον μέντοι ἐτέρου τελειώτερον κατὰ τὴν τῶν
βεβιωμένων ἀξίαν· τὰς δὲ ψυχὰς τῶν ἐν τῇ
κατ' ἐνέργειαν θανασίμῳ ἁμαρτίᾳ ἢ καὶ ἐν μόνη 30
τῇ προπατορικῇ ἀποβιούντων εὐθέως καταβαίνειν
εἰς ἄδην, τιμωρίαις ὁμῶς ἀνίσοις τιμωρηθησομέ-
νας.

10 τῆς om. F

17 ἔ A

17-21 παρὰ-κηλίδι om. F

24 τὸ om. O

29-30 ἐν

θανασίμῳ ἁμαρτίᾳ τῇ κατ' ἐνέργειαν AONCDF

3 Cfr *Prof. fid.* MICHAELIS PALAEOLOGI *imp.*; MANSI 24, 71 C

26 Cfr. *Bullam* BENEDICTI XII;

MANSI 25, 987 AB

29 Illorum - puniendas *textus latini desumpta sunt de Prof. fid.* MICHAELIS

PALAEOLOGI *imp.*; MANSI 24, 71 B: *adsunt differentiae inter versiones graecas.*

Ἔτι δρίζομεν τὴν ἁγίαν ἀποστολικὴν καθέδραν καὶ τὴν ῥωμαϊκὴν ἀρχιερέα εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην τὸ πρωτεῖον κατέχειν, αὐτὸν τε τὸν ῥωμαϊκὸν ἀρχιερέα διάδοχον εἶναι τοῦ μακαρίου Πέτρου τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων, καὶ ἀληθῆ τοποτηρητὴν τοῦ Χριστοῦ, καὶ πάσης τῆς ἐκκλησίας κεφαλὴν, καὶ πάντων τῶν χριστιανῶν πατέρα καὶ διδάσκαλον ὑπάρχειν, καὶ αὐτῷ ἐν τῷ μακαρίῳ Πέτρῳ τοῦ ποιμαίνειν καὶ διυθύνειν καὶ

10 κυβερνᾶν τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν ὑπὸ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ πλήρη ἐξουσίαν παραδεδοῦσθαι, καθ' ὃν τρόπον καὶ ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων καὶ τοῖς ἱεροῖς κανόσι διαλαμβάνεται.

517 15 Ἄνανεοῦντες ἔτι καὶ τὴν ἐν τοῖς κανόσι παραδεδομένην τάξιν τῶν λοιπῶν σεβασμίων πατριάρχων, ὥστε τὸν Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχην δευτέρον εἶναι μετὰ τὸν ἁγιώτατον πάπαν τῆς Ῥώμης, τρίτον δὲ τὸν τῆς Ἀλεξανδρείας, 20 τέταρτον δὲ τὸν τῆς Ἀντιοχείας καὶ πέμπτον τὸν τῶν Ἱεροσολύμων, σωζομένων δηλαδὴ καὶ τῶν προνομίων ἀπάντων καὶ τῶν δικαίων αὐτῶν.

Ἐδόθη ἐν τῇ Φλωρεντίᾳ ἐν συνελεύσει δημοσίᾳ συνοδικῇ, ἑορτασίμως ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ 25 σία τελεσθεῖση, ἔτει τῆς κυριακῆς ἐνανθρωπήσεως χιλιοστῷ τετρακοσιοστῷ τριακοστῷ ἐνάτῳ, ἕκτῃ τοῦ Ἰουλίου, τῆς ἀρχιερατείας ἡμῶν ἔτει ἐνάτῳ.

Item diffinimus sanctam apostolicam sedem et Romanum pontificem in univ-
sum orbem tenere primatum, et ipsum pontificem Romanum successorem esse beati Petri principis apostolorum et verum Christi vicarium totiusque ecclesie caput et omnium christianorum patrem ac doctorem existere, et ipsi in beato Petro pascendi, regendi ac gubernandi universalem ecclesiam a domino nostro Iesu Christo plenam potestatem traditam esse, quemadmodum etiam in gestis ycumenicorum conciliorum, et in sacris canonibus continetur.

Renovantes insuper ordinem traditum in canonibus ceterorum venerabilium patriarcharum, ut patriarcha Constantinopolitanus secundus sit post sanctissimum Romanum pontificem, tertius vero Alexandrinus, quartus autem Antiochenus, et quintus Hierosolymitanus, salvis videlicet privilegiis omnibus et iuribus eorum.

Datum Florentie in sessione publica synodali, solemniter in ecclesia maiore celebrata. Anno incarnationis dominice millesimo quadringentesimo tricesimo nono, pridie nonas iulii, pontificatus nostri anno nono.

2-4 εἰς - ἀρχιερέα om. O 3 οἰκουμένη A τὸν ante πρωτεῖον N 8 τε post πατέρα
add. AONCDF 9 τὴν ante τοῦ add. A 13 ἐν post καὶ add. ONCDF 16 ἱεροῖς om. ONC
17 τῆς ante Κωνσταντ. add. AONCDF 22 τῶν om. OCD 23-24 δημοσίᾳ συνελεύσει et om.
συνοδικῇ AONCDF 24 τελεσθεῖση ante ἐν add. A et om. post ἐκκλησίᾳ 25 ἔτει τῆς τοῦ
κυρίου σαρκώσεως αὐθ' AOCDF post quod ἰνδ.β', ἡμέρα δευτέρα, τῆς ἀρχιερωσύνης ἡμῶν ἔτει θ', ἀπὸ δὲ κτί-
σεως κόσμου ἔτους ςθμζ', ἰνδ.β' add. A: Ἰουλίου [Ἰουλλίου F] ς', ἡμέρα β', ἰνδ.β', ἀπὸ δὲ κτίσεως κόσμου
ἔτει ςθμζ' [ἀπὸ - ζ' om. F] καὶ τῆς ἀρχιερατείας ἡμῶν ἔτει θ' [καὶ - θ' om. O] add. OCDF

Ioannes Palaeologus, fidelis in Christo rex et imperator Romaeorum.

Infrascriptae subscriptiones sunt patrum orientalium qui serenissimum dominum imperatorem secuti sunt ad sanctam unionem Christi ecclesiarum confirmandam.

Antonius humilis metropolita Heraclensis et primarius metropolitaram, totius Thraciae et Macedoniae primas et Philothei sanctissimi sedis apostolicae Alexandrinae patriarchae locum tenens, subscripsi.

Gregorius hieromonachus, protosyncellus, a confessionibus, locum tenens eiusdem apostolicae sedis sanctissimi patriarchae Alexandrini domini mei domini Philothei, subscripsi.

Isidorus metropolita Kioviensis totiusque Russiae, et locum tenens apostolicae sedis sanctissimi patriarchae Antiocheni domini Dorothei, contentus subscripsi.

Humilis metropolita Monembasiensis, et locum tenens apostolicae sedis sanctissimi patriarchae Hierosolymorum domini Ioachim, Dositheus contentus subscripsi.

Humilis metropolita Cyzici, et locum tenens Ancyranus, Metrophanes contentus subscripsi.

Humilis metropolita Trapezuntius, et locum tenens Caesareensis, Dorotheus contentus subscripsi.

Bessario miseratione divina archiepiscopus Nicaenus, et locum tenens metropolitae Sardium, contentus subscripsi.

Ἰωάννης ἐν Χριστῷ τῷ θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων, ὁ Παλαιολόγος. (XXV) M

Αἱ κατωγεγραμμένοι ὑπογραφαὶ εἰσι τῶν ἀνατολικῶν πατέρων τῶν ἀκολουθησάντων τῷ γαληνοτάτῳ κυρίῳ τῷ βασιλεῖ εἰς βεβαίωσιν τῆς ἀγίας ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Χριστοῦ. 5

Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Ἡρακλείας, ὁ λογῆς τῶν αἰδεσίμων καὶ ἀρχιερεὺς πάσης Θρακίας καὶ Μακεδονίας, καὶ τοποτηρητὴς τῆς ἀποστολικῆς καθέδρας τοῦ ἀγιωτάτου πατριάρχου τῆς Ἀλεξανδρείας Φιλοθέου, Ἀντώνιος ἀποφήνας ὑπέγραψα. 10

Ὁ τοποτηρητὴς τῆς αὐτῆς ἀποστολικῆς καθέδρας τοῦ πατριάρχου τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ κυρίου μου κυρίου Φιλοθέου, καὶ πρωτοσύγγελλος πνευματικὸς, Γρηγόριος ἱερομόναχος ὑπέγραψα. 15

Ἰσίδωρος μητροπολίτης Κιαίβου καὶ πάσης Ῥωσίας, καὶ τοποτηρητὴς τῆς ἀποστολικῆς καθέδρας τοῦ ἀγιωτάτου πατριάρχου Ἀντιοχείας κυρίου Δωροθέου, ἀρκετὸς ὑπέγραψα. 20

Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Μονεμβασίας, καὶ τοποτηρητὴς τῆς ἀποστολικῆς καθέδρας τοῦ ἀγιωτάτου πατριάρχου Ἱεροσολύμων κυρίου Ἰωακείμ, Δοσίθεος ἀρκετὸς ὑπέγραψα.

Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Κυζίκου, καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Ἀγκύρας, Μητροφάνης ἀρκετὸς ὑπέγραψα. 25

Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Τραπεζοῦντος, καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Καισαρείας, Δωρόθεος ἀρκετὸς ὑπέγραψα. 30

Βησσαρίων ἐλέει θεῷ ἀρχιεπίσκοπος Νικαίας, καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Σάρδεων, ἀρκετὸς ὑπέγραψα. M1036

3 εἶναι C

5 κυρίῳ τῷ om C

6 τοῦ Χριστοῦ om. D¹

¹ Textus subscriptionum desumitur de codicibus C et D versus finem. Subscriptiones in D ad initium (cfr pag. 459 notam sub num. 1) fere eadem sunt. Differentiae notantur in apparatu critico per litteram D¹.

(XXV)	Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Νικομηδείας Μακάριος ὑπέγραψα.	Humilis metropolita Nicomediensis Macarius subscripsi.
5	Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Τορνόβου, καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Νικομηδείας, Ἰγνάτιος ἀρκετὸς ὑπέγραψα.	Humilis metropolita Tornobi, et locum tenens Nicomediensis, Ignatius contentus subscripsi.
L 520	Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Μιτυλήνης, καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Σίδης, Δωρόθεος ἀρκετὸς ὑπέγραψα.	Humilis metropolita Mitylenensis, et locum tenens Sidensis, Dorotheus contentus subscripsi.
10	Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Μουλδοβλαχίας, καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Σεβαστείας, Δαμιανὸς ἀρκετὸς ὑπέγραψα.	Humilis metropolita Moldoblachiensis, et locum tenens Sebastiensis, Damianus contentus subscripsi.
15	Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Ἀμασειας Ἰωάσαφ ὑπέγραψα.	Humilis metropolita Amasiae Ioasaph subscripsi.
L 521 · M 1037	Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Ῥόδου Ναθαναήλ καὶ τῶν Κυκλάδων νήσων ἀρκετὸς ὑπέγραψα.	Humilis metropolita Rhodi et Cycladum Nathanael contentus subscripsi.
20	Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Δρίστρας Κάλλιστος ὑπέγραψα.	Humilis metropolita Distrensis Callistus subscripsi.
20	Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Γάννου Γεννάδιος ὑπέγραψα.	Humilis metropolita Gannensis Gennadius subscripsi.
20	Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Μελενίκου Ματθαῖος ὑπέγραψα.	Humilis metropolita Melenicensis Matthaeus subscripsi.
M1040	Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Δράμας Δοσίθεος ὑπέγραψα.	Humilis metropolita Dramensis Dositheus subscripsi.
25	Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Ἀγχιάλου Σωφρόνιος ἀρκετὸς ὑπέγραψα.	Humilis metropolita Anchiali Sophronius contentus subscripsi.
30	Βησσαρίων Νικαίας δι' ἐπιτροπῆς γεγραμμένης παρὰ τοῦ μεγάλου σακελλαρίου Μανουήλ διακόνου τοῦ Χρυσοκούκη, ὅστις ἑαυτὸν πιθανὸν ὄμου ἐσημείωσεν, ὑπὲρ ἐκείνου ἐνταῦθα αὐτὸν ἐξηγούμενος τῆς αὐτοῦ δόξης καὶ τοῦ αὐτοῦ νοῦ καὶ αὐτὸν μεθ' ἡμῶν ὑπάρχειν καὶ ταῦτα πάντα ἀκολουθεῖν, ὑπέγραψα.	Bessario Nicaenus, mandato in scriptis dato a Manuele diacono magno sacellario cognomento Crysococo qui se persuasum nobiscum subnotavit, eius nomine, illum hoc loco declarans idem sentire et eadem mente esse qua et nos, et haec omnia acceptare, subscripsi.
L 524	Ὁ μέγας σκευοφύλαξ διάκονος Θεόδωρος ὁ Ξανθόπουλος ὑπέγραψα.	Magnus sceuophylax, diaconus, Theodorus Xanthopulus subscripsi.
35	Ὁ μέγας χαρτοφύλαξ καὶ ἀρχιδιάκονος Μιχαήλ ὁ Βαλσαμῶν ὑπέγραψα.	Magnus chartophylax et archidiaconus Michael Balsamo subscripsi.

2, 13 ἀρκετὸς *ante* ὑπέγραψα *add.* D¹

16 Δίστρας C

30 ἐξηγούμενον D

17, 19, 21, 23 ἀρκετὸς *ante* ὑπέγραψα *add.* D¹34 *Post* ὑπέγραψα CD *add. notam*: [οὗτος γιν C] ὁ Σιβεροφᾶς CD14 Ναθαναήλ *post* Ῥόδου *om.* D¹ *et leg. post* νήσων28 πιθανῶν *mss.*: *corr.*

Magnus ecclesiarcha et iurium custos, diaconus, Silvester Syropulus subscripsi.

Primarius iudex, diaconus, Georgius Cappadox subscripsi.

Archipresbyter Constantinus, et vicarius Moldoblachiensis, subscripsi.

Ecclesiarcha venerabilis, sancti et regii monasterii magnae Laurae Montis Sancti, et vicarius eiusdem monasterii, Moses hieromonachus subscripsi.

Athanasius quondam hegumenus monasterii Periblepti subscripsi.

Hegumenus sacri monasterii Pantocratoris Gerontius hieromonachus subscripsi.

Germanus olim hegumenus sancti Basilii subscripsi.

Pachomius hieromonachus et abbas sancti Pauli contentus subscripsi.

Haec dicta et recitata sunt latine quidem, ut diximus, a Iuliano sanctae Sabinae cardinali, graece vero a Bessarione Nicaeno archiepiscopo. Et osculati sumus genu et dexteram papae, consalutavimus quoque inter nos mutuis amplexibus, sacris vestibus induti, et subscripsimus ipsi nostris manibus, uti recitatum erat. Canebant autem nostri cantores: *Laetentur caeli et Gloria*; et repetitum est usque ad: *Sicut erat*, gratiarum actio; et rursus: *Hodie gratia*. Absoluta igitur missa et gratiarum actione, unusquisque domum se recepit.

Ὁ μέγας ἐκκλησιάρχης καὶ δικαιοφύλαξ (XXV)
διάκονος Σίλβεστρος ὁ Συρόπουλος ὑπέγραψα.

Ὁ πρωτεύχδικος διάκονος Γεώργιος ὁ Καππάδοξ ὑπέγραψα.

Ὁ πρωτοπαπᾶς Κωνσταντῖνος, καὶ τοποτη- 5
ρητῆς τοῦ Μουλδοβλαχίας, ὑπέγραψα.

Ὁ ἐκκλησιάρχης τῆς τιμίας μονῆς ἁγίας καὶ βασιλικῆς τοῦ ἁγίου ὄρους τῆς μεγάλης Λαύρας, καὶ τοποτηρητῆς τῆς αὐτῆς μονῆς, Μωσῆς ἱερομόναχος ὑπέγραψα. 10

Ὁ ποτὲ ἡγούμενος τῆς Περιβλέπτου Ἰθα-
νάσιος ὑπέγραψα.

Ὁ ἡγούμενος τῆς ἁγίας μονῆς τοῦ Παγτο-
κράτορος Γερόντιος ἱερομόναχος ὑπέγραψα.

Ὁ ποτὲ ἡγούμενος τοῦ ἁγίου Βασιλείου Γερ- 15
μανὸς ὑπέγραψα.

Παχώμιος ἱερομόναχος καὶ ἀββᾶς τοῦ Παύ-
λου ἀρχειτὸς ὑπέγραψα.

Ταῦτα ἐρρέθη καὶ ἀνεγνώσθη λατινικῶς μέν, ὡς ἐφημεν, παρὰ τοῦ καρδινάλιου τῆς ἁγίας 20
Σαβίνας Ἰουλιανοῦ, ἑλληνικῶς δὲ παρὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Νικαίας Βησσαρίωνος· καὶ ἠσπασάμεθα τοῦ πάπα τὸ γόνυ καὶ τὴν χεῖρα, ἠσπασάμεθα δὲ καὶ ἀλλήλους φορεμένοι τὴν ἱερατικὴν στολήν. ὑπεγράψαμεν δὲ καὶ ἡμεῖς ταῖς 25
ἰδίαις χερσίν, ὥσπερ καὶ ἀνεγνώσθη. ἔψαλλον δὲ οἱ ἡμέτεροι ψάλλται· *Εὐφραίνεσθωσαν οἱ οὐρανοί· καὶ Λόξα*, τὸ αὐτό· καὶ εἰς τὸ *Καὶ νῦν*· δοξολογίαν καὶ πάλιν τὸ· *Σήμερον ἡ χάρις*. πληρωθείσης οὖν τῆς ἱεουργίας ἅμα καὶ δοξολογίας, 30
ἕκαστος ἀπήλθομεν εἰς τὰ ἴδια.

(XXV)

Μετὰ ταῦτα ζητῶσιν οἱ Λατίνοι ἀπ' ἡμῶν
ζητήματα ταῦτα.

Διατί διαλαμβάνομεν μερίδας ἐν τῇ προσκο-
μιδῇ καὶ ἐνοῦμεν τῷ θείῳ καὶ δεσποτικῷ ἄρτῳ;

6 Καὶ διατί κλίνομεν τὰς κεφαλὰς ἐν τῇ με-
γάλῃ εἰσόδῳ, μὴ ὄντων τετελειωμένων τῶν τιμίων
δώρων;

Καὶ διατί χέομεν ζέον ὕδωρ ἐν τῷ ἁγίῳ
ποτηρίῳ.

10 Καὶ διατί, οὐκ ἔστι σῶμα Χριστοῦ, λέγο-
μεν· Καὶ εἰς τῶν στρατιωτικῶν λόγχῃ αὐτοῦ τὴν
πλευρὰν ἐνυξεν, καὶ εὐθέως ἐξηλήθεν αἷμα καὶ
ὕδωρ;

15 Καὶ διατί λέγομεν· Καὶ ἰδοὺ ὁ ἀστὴρ ἦλθε,
καὶ ἔστη ἐπάνω οὗ ἦν τὸ παιδίον;

Καὶ διατί οὐ χρίουσιν οἱ ἀρχιερεῖς τὸ μύρον,
ἀλλ' οἱ ἱερεῖς, καὶ γὰρ τοῖς ἀρχιερεῦσι δέδοται
τοῦτο;

20 Καὶ διατί χρίουσιν ἔλαιον τοῖς νεκροῖς πρὸ
τοῦ ἐνταφιάσαι αὐτούς;

M1041 Καὶ διατί οὐκ ἐξομολογοῦνται οἱ ἱερεῖς τε
καὶ ἀρχιερεῖς, ὅτε μέλλωσιν ἱεουργεῖν;

25 Καὶ διατί οὐκ ἀρκεῖσθε, φησὶν, εἰς τὰ κυ-
ριακὰ λόγια τῷ· *Λάβετε, φάγετε· ἀλλὰ λέγετε*
μετὰ ταῦτα· Καὶ ποιήσον τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον
τίμιον σῶμα τοῦ Χριστοῦ σου, καὶ· Μεταβαλὼν
αὐτὰ τῷ Πνεύματι σου τῷ ἁγίῳ, ἀμήν, ἀμήν,
ἀμήν;

30 Καὶ δι' ἣν αἰτίαν χωρίζετε τὰ ἀνδρόγυνα,
τοῦ κυρίου εἰπόντος· *Οὗς ὁ θεὸς συνέζευξεν,*
ἄνθρωπος μὴ χωρίζεται;

L525 Καὶ δι' ἣν αἰτίαν οὐ ποιεῖτε πατριάρχην
ὡδε, ἀλλ' ἀκέφαλοι βούλεσθε ἀπελθεῖν;

Post haec Latini quaesiverunt a nobis
haec:

Cur in praeparatione offerendorum par-
ticulas disponamus et coniungamus divi-
no ac dominico pani?

Et cur inclinemus capita in magno in-
gressu, sacris muneribus nondum conse-
cratis?

Et quam ob causam infundamus in sa-
crum calicem ferventem aquam?

Et cur dicamus, quando nondum sit
corpus Christi: *Unus autem militum lan-
cea latus eius aperuit et continuo exivit*
sanguis et aqua?

Et quare dicamus: *Et ecce stella venit*
et stetit supra, ubi erat puer?

Et quare episcopi non inungant sacro
chrismate, sed sacerdotes, cum hoc ponti-
ficibus sit datum?

Et quare mortuos ante sepulturam
inungant oleo?

Et cur sacerdotes et episcopi sacrum
facturi non prius confessionem faciant?

Et quare non contenti sitis Domini ver-
bis: *Accipite et comedite;* sed postea dica-
tis: *Et fac panem quidem hunc pretiosum*
corpus Christi tui, et: Transmutans ea
Spiritu Sancto tuo, amen, amen, amen?

Et quare coniugia dirimatis, dicente
Domino: *Quos Deus coniunxit, homo non*
separet?

Et qua de causa non eligatis hic pa-
triarcham sed velitis abire sine capite?

2 ζητήματα ταῦτα om C

4 τῷ - ἄρτῳ D τῷ ἀντιτύπῳ σώματι τοῦ Χριστοῦ C

8 ἁγίῳ om. C

16 μύρον C ἄωρον D

19 οὐ ante χρίουσιν add. C et D sed cancellatum in D

24 τῷ - φάγετε

om. C

25-26 καὶ - καὶ om. C

11 *E praeparatione offerendorum in liturgia orientali* IO. XIX 3414 *IBID.* MT. II 924 *MT.* XXVI 2625 *Ex epiclesi liturgiae orientalis*30 *MT.* XIX 6

Haec a Latinis obiecta Mitylenensis canonice omnia legitimeque dissolvit, praeterquam duo de quibus papa significavit imperatori; unum, cur matrimonia dirimantur, et alterum, cur patriarcha non eligatur: Latinis contradicentibus, legem nihil valere adversus Domini vocem: *Quos Deus coniunxit, homo non separet*; nec esse conveniens hinc abire sine capite.

Petivit ergo papa ab imperatore ut ex metropolitans peritos aliquot ad se mitteret. Ille vero misit imperitos. Proposuitque papa duas has quaestiones, de separatione coniugiorum et de eligendo patriarcha. Illi vero responderunt: Nos facultatem respondendi non habemus, neque respondebimus. Igitur haec ad imperatorem referemus et ille respondebit.

Dum haec fiunt, lapsi sunt dies. Die vero quarto decimo iulii, feria tertia, papa orientales omnes praesules ad se convocavit et, cum aliquot ex iis profecti essent, talem habuit privatim cum illis sermonem.

PAPA. Nos, fratres, Dei beneficio fide sumus uniti. Quoniam ergo arcanis Dei iudiciis ego sum vestrorum membrorum caput debeoque omni modo admonere et consiliis instruere ad ea quae videntur pietatem et ecclesiam nostram constabilire, propono vobis aliqua ut fratribus, ut membris, ut ecclesiarum praesulibus. Et primo dico omnes conqueri de separatione matrimoniorum; idque correctione indiget. Secundo, de Ephesio; necesse est enim rationem reddat, cur se a synodo nostra seiun-

Ταῦτα τῶν Λατίνων προκομισάντων, ὁ Μιτυλήνης κανονικῶς καὶ νομίμως ταῦτα πάντα ἔλυσε, πλὴν δύο τινῶν ὅποια ἐμήνυσε ὁ πάπας τῷ βασιλεῖ, τῆς χωρίσεως τῶν ἀνδρογύνων καὶ τῆν χειροτονίαν τοῦ πατριάρχου ἀντιλεγόντων τῶν Λατίνων ὅτι οὐ δύναται νόμος ἀντιλέγειν τῇ κυριακῇ φωνῇ τῇ λεγούσῃ· Οὓς ὁ θεὸς συνέζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέσθω· καὶ ὅτι ἀκέφαλοι οὐ χρὴ ἀπελθεῖν τῶν ὧδε. 5

Ἐμήνυσε ὁ πάπας τῷ βασιλεῖ ἵνα στείλῃ αὐτῷ ἐκ τῶν μητροπολιτῶν τινὰς τῶν εἰδόντων· ὁ δὲ ἀπέστειλε τοὺς μὴ εἰδότας· καὶ εἶπεν ὁ πάπας τὰς δύο ζητήσεις ταύτας, τὸ τῶν διαζεύξεων τῶν ἀνδρογύνων καὶ τῆν προχείρησιν τοῦ πατριάρχου. οἱ δὲ ἀπελογήσαντο· Ἄδειαν ἡμεῖς οὐκ ἔχομεν ἀπολογηθῆναι, ἀλλὰ οὐδὲ ἀπολογούμεθα· μέλλομεν οὖν ἀναφέρειν ταῦτα τῷ βασιλεῖ, καὶ αὐτὸς μέλλει ἀπολογήσεσθαι. 10 15

Τούτων οὕτω γενομένων παρήλθον ἡμέραι, καὶ τῇ ιδ' τοῦ ἰουλίου, ἡμέρα γ', ἐμήνυσε ὁ πάπας πάντας τοὺς ἀνατολικοὺς ἀρχιερεῖς ἀπελθεῖν εἰς αὐτόν. καὶ δὴ τινες ἀπελθόντες, κατ' ἰδίαν λαβὼν αὐτοὺς ἔφη. 20

Ὁ ΠΑΠΑΣ. Ἡμεῖς, ἀδελφοί, ἐνώθημεν τῇ πίστει θεοῦ χάριτι. ἐπεὶ δὲ οἷς κρίμασιν οἶδεν ὁ τῶν ὄλων θεὸς κατέστην ἐγὼ κεφαλὴ τῶν ὑμετέρων μελῶν, καὶ ὅπωσδήποτε πρέπει παραινεῖν καὶ συμβουλεύειν τὰ δοκοῦντα εἶναι πρὸς σύστασιν τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν, ἥδη λοιπὸν ἔχω τινὰ εἰπεῖν πρὸς ὑμᾶς ὡς ἀδελφοὺς, ὡς μέλη, ὡς ἡγήτορας τῶν ἐκκλησιῶν. καὶ πρῶτον λέγω ὅτι πάντες γογγύζουσι περὶ τῶν διαζυγίων τῶν συνοικεσίων, καὶ δέεται τὸ τοιοῦτον διορθώσεως· δεύτερον περὶ τοῦ Ἐφέσου, ὅτι ἐστὶν ἀναγκαῖον δοῦναι λόγον, πῶς σχίζεται τῆς συνό- 25 30 35

4 ἀνδρογύνων D γάμων C

25 καὶ ante χάριτι add. C

33 τὸ τοιοῦτον D τοῦτο C

(XXV) δου ἡμῶν· οὐ γὰρ φρονιμώτερός ἐστι πάντων
 ἡμῶν· εἶδομεν γὰρ αὐτὸν ἐν ταῖς διαλέξεσιν ἀπο-
 ρήσαντα καὶ μὴ δυνάμενον ἀποκρίνεσθαι πρὸς
 τὰ ζητούμενα παρὰ τοῦ φραΐ Ἰωάννου. τρίτον.
 5 ὅτι, ἐπεὶ ὁ ἀγιώτατος πατριάρχης Κωνσταντινου-
 πόλεως ἀπηλθεν εἰς τὰς ἐκεῖθεν μονάς, δέεται ἡ
 ἐκκλησία πατριάρχου, καὶ μάλιστα γενέσθαι ὧδε
 ἔνθα πάριμι καὶ αὐτός, οὐχ ἵνα κερδήσω τι σω-
 ματικόν· ἀργύριον γὰρ καὶ χρυσίον οὐ δέομαι·
 10 ἀλλὰ μάλλον καὶ δώσω καὶ στηρίξω καὶ ἐπιβε-
 M1044 βαιώσω, καὶ τὸν εὐρισκόμενον χειροτονούμενον
 ἀπ' ἐμοῦ μεταθέσω, καὶ τὴν ἐκκλησίαν ἐκείνην
 βοηθήσω, καὶ ποιήσω πατριάρχην ἕνα εἶναι, καὶ
 τὰ προνόμια καὶ τὴν ἐπαρχίαν ταύτης ἔχειν·
 15 καὶ ἀπλῶς διὰ πολλὰ τὰγαθὰ λέγω. ἵνα γένηται
 πατριάρχης ὧδε. τί γὰρ ἐμποδίζει; ἢ τί ἐστὶν
 ἐλλίπες; ἐνταῦθά ἐστι βασιλεύς, ἐνταῦθα οἰκου-
 μενικὴ σύνοδος καὶ πάπας προϊστάμενος αὐτῇ,
 20 ἐνταῦθα καὶ οἱ κρείττονες τῶν ἀρχιερέων ἀφ' ὧν
 μέλλει γενέσθαι πατριάρχης. τί ἐστὶ τὸ κωλύσον
 ὑμᾶς; διὰ τοῦτο ἐστὶν δίκαιον καὶ ἄξιον ποιῆσαι
 πατριάρχην, καὶ μὴ ἀπελθεῖν ἀκέφαλοι ἀφ' ἡμῶν.

Ταῦτα τοῦ ἀγιωτάτου πάπα εἰπόντος, καὶ
 προσθεὶς ὅτι, ἐὰν οὐδὲν γένηται ὧδε πατριάρ-
 25 χης, οὐ δυνήθω μεταθέσαι τὸν ὄντα πατριάρχην
 L 528 εἰς τὸ ἐξῆς, ἀπεκρίναντο οἱ ἀρχιερεῖς.

Οἱ ΓΡΑΙΚΟΙ. Ὅσα ὤρισεν ἡ μακαριότης σου,
 ὑπάρχωσι δικαιοτάτα καὶ σοφώτατα· ἀλλ' ἡμεῖς
 οὐ δυνάμεθα τελείως ἀποκριθῆναι εἰς τὰ τοιαῦ-
 30 τα, ἐπεὶ ἔχομεν καὶ ἄλλους ἀρχιερεῖς καὶ βασιλέα
 ἡμῶν, καὶ μετὰ γνώμης αὐτῶν ἀποκριθῶμεθα
 τελείως· ἀφ' ἡμῶν δὲ ἰδίως ἀπολογούμεθα καὶ
 λέγομεν, οὐ τοῦ παρόντος καιροῦ εἶναι ταῦτα, εἰ

gat; neque enim est nobis omnibus sapien-
 tior, quia scimus ipsum in disputationibus
 haesisse nec potuisse respondere ad ea
 quae frater Ioannes ex eo quaerebat. Ter-
 tio, quoniam sanctissimus patriarcha Con-
 stantinopolitanus in aeterna receptus est
 tabernacula, opus est ecclesiae patriarcha,
 qui hic sufficiatur ubi adsum etiam ego;
 non ut corporeum quid lucrifaciam (ar-
 gentum enim et aurum non quaero), im-
 mo vero suppeditabo et sustinebo et con-
 firmabo eumque qui a me ordinatur trans-
 feram et ecclesiae illi auxilium praesta-
 bo, efficiamque ut unus patriarcha sit, qui
 fruatur privilegiis et praesit provinciae. In
 summa propter multa commoda dico eli-
 gendum esse hic patriarcham. Quid enim
 impedimento est? Quid vero deest? Hic
 imperator praesto est; hic synodus oecu-
 menica et papa qui illi praeest; adsunt qui
 sunt inter praesules potiores, ex quibus
 patriarcha deligendus est. Quid erit vobis
 impedimento? Aequum ergo et dignum est
 patriarcham sufficere nec abscedere hinc
 a nobis caput non habentes.

Cum haec sanctissimus papa dixisset
 addidissetque se, nisi fieret hic patriarcha,
 non posse in posterum transferre eum qui
 patriarcha esset, praesules ita responde-
 runt.

GRAECI. Aequissima et sapientissima
 sunt quae beatitudo tua dixit, sed nos ad
 haec dare perfectam responsionem non
 possumus; sunt enim et alii praesules et
 imperator noster: perfecte igitur responde-
 bimus cum illorum consensu. Privatim
 vero ex nobis respondemus ac dicimus non

esse haec praesentis temporis, licet iusta et certissima sint. Nam matrimonia non dirimimus sine iustis causis. Ephesius quoque interrogabitur. Patriarcha hic non fiet; moris enim nostri est eum Constantinopoli ab universa nostra provincia eligi et in maiore nostro templo consecrari; nec imperator noster aliud faciet, cui nota est ecclesiae nostrae consuetudo

Respondit papa nobis.

PAPA. Ego utilitati vestrae consulens volo hic patriarcha fiat, nec consanguineus, nec amicus meus, sed is quem vos elegeritis; ego vero illum viatico instruam et confirmabo. Quod si non vultis, ego quod facere debebam facio; vos autem postea poenitebit. Et si vobis non essem locutus, peccatum non haberetis; tunc vero nulla vobis erit excusatio.

Cum haec et alia dixisset beatissimus papa nosque ad ea utcumque respondissemus, abivimus; profectique omnia renuntiavimus imperatori, qui audiens nullum de his fieri verbum ad nos est passus.

His ita gestis praeterierunt dies aliquot usque ad diem dominicum. Feria vero secunda, die iulii vigesima, subscripserunt tomos praesules qui proficisci cogitaverant: hi erant Heracleensis, Cyzicenus, Trapezuntius, Monembasiensis, Nicomediensis, Dramensis; ex clericis etiam profecti sunt cum illis ad quinquaginta, nos expectaturi. Nos autem feria tertia, uno et vigesimo die iulii, congregati in vestiarium imperatoris tomos subscripsimus; erant enim quinque latine et graece scripti, quibus Latini et Graeci subscripserunt

καὶ δίκαιά εἰσι καὶ ἀναντίρρητα. ἐπεὶ τὰ συνοικέσια παρ' ἡμῖν ἀλόγως οὐ χωρίζονται· ἀλλὰ καὶ ὁ Ἐφέσου ἐξετασθήσεται. πατριάρχης δὲ ἐν ταῦθα οὐ γενήσεται, ὅτι ἔχομεν συνήθειαν ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ πάσης τῆς ἐπαρχίας ἡμῶν ψηφισθῆναι καὶ ἐν τῇ καθολικῇ ἡμῶν ναφ χειροτονηθῆναι, καὶ ὁ βασιλεὺς ἡμῶν ἄλλως πως οὐ ποιήσει, εἰδὼς τὴν συνήθειαν τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν.

Ἄπεκρίθη ὁ πάπας ἡμῖν.

Ο ΠΑΠΑΣ. Ἐγὼ τὸ συμφέρον τὸ ὑμέτερον φροντίζων βούλομαι γενέσθαι πατριάρχην ὧδε, οὔτε συγγενὴν μου, οὔτε φίλον μου, ἀλλ' ὃν ἀν ἐκλέξησθε ὑμεῖς· ἐγὼ δὲ ἐφοδιάσω αὐτὸν καὶ στερεώσω. ἐὰν δὲ ὑμεῖς οὐ θέλετε, ὁ ἐγὼ ὄφελον ποιῆσαι ποιῶ· ὑμεῖς δὲ ὕστερον μεταμεληθήσεσθε καί, εἰ μὴ ἐλάλησα ὑμῖν, ἁμαρτίαν οὐκ εἶχετε, τότε δὲ πρόφασιν οὐχ ἔξετε.

Ταῦτα καὶ ἄλλ' ἄττα εἰπόντος τοῦ μακαριωτάτου πάπα, ἡμεῖς πρὸς ταῦτα ὀπωσδήποτε ἀπολογησάμενοι ἐξήλθομεν· καὶ ἐλθόντες ἀπηγγείλαμεν ταῦτα τῷ βασιλεῖ· ὁ δὲ ἀκούσας, οὐδ' ὄλως ἠνέσχετο λαληθῆναι τοιοῦτόν τι εἰς ἡμᾶς.

Τούτων οὕτω γενομένων παρήλθον ἡμέραι ἕως τῆς κυριακῆς· καὶ τῇ β' ἡτίς ἦν κ' τοῦ ἰουλίου μηνός, ὑπέγραψαν τοὺς τόμους οἱ ἀρχιερεῖς οἵτινες ἐβούλοντο ἀπελθεῖν. ἦσαν οὖν οὗτοι· ὁ Ἡρακλείας, ὁ Κυζίκου, ὁ Τραπεζούντος, ὁ Μονεμβασίας, ὁ Νικομηδείας καὶ ὁ Δράμας· ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν κληρικῶν ἕως ἀριθμὸν ἀνθρώπων πενήκοντα ἀπῆλθον σὺν ταῦτοις, ἐνδεχόμενοι καὶ ἡμᾶς. ἡμεῖς δὲ τῇ γ' συναχθέντες, τῇ κα' τοῦ ἰουλίου μηνός, ἐν τῷ βουχαρείῳ τοῦ βασιλέως καὶ ὑπεγράψαμεν τοὺς τόμους. ἐποιήσαμεν γὰρ πέντε λατινικῶς τε καὶ ἑλληνικῶς, καὶ ὑπέγραψαν οἱ Λατῖνοι καὶ οἱ Γραικοὶ ἀμφοτέροις τοῖς

(XXV) μέρεσιν, ὅπως λάβωσιν οἱ Λατῖνοι τὸ πρῶτον, ex utraque parte, ut unum Latini sume-
καὶ οἱ Γραικοὶ τὸ δεύτερον, τοὺς δ' ἄλλους ἵνα rent et Graeci alterum, ceteros mitterent
M1045 στείλωσιν εἰς τοὺς πατριάρχας. οὕτως οὖν ἔλαβε ad patriarchas. Ista finem habuit totum ne-
τέλος πάντα τὰ τῆς ἁγίας ἐνώσεως. gotium sanctae unionis.

6

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΑΡΜΕΝΙΩΝ

DE ARMENIIS

Παρελθόντων οὖν ἡμερῶν τινῶν, τῇ γ' τοῦ
αὐγούστου ἦλθεν ἀπὸ τῆν Ἀρμενίαν ἀποκρισιά-
ριοι ἐνάρετοι ἀνθρωποὶ παρὰ τοῦ πατριάρχου
τῶν Ἀρμενίων, ζητοῦντες ἐνωσιν καὶ αὐτοὶ καὶ
10 τὴν ὀρθοδοξίαν τῆς πίστεως· οἱ καὶ τὸν μακαριώ-
τατον πάπαν προσκυνήσαντες, τῷ βασιλεὶ ἐνεφα-
νίσθησαν, καὶ τὴν βουλήν αὐτῶν ἀνέφερον, καὶ
ὅπως βούλονται τῇ ἐκκλησίᾳ τῇ καθολικῇ ἐνω-
θῆναι ἐξηγήσαντο· καὶ παρ' αὐτοῦ ἐζήτουν βοή-
15 θειαν καὶ ἐπίσκεψιν. ὁ δὲ βασιλεὺς αὐτοῖς ἀπε-
κρίνατο ὅτι τε ἀρεστὸν ἐστὶ λίαν τὸ σπουδαζόμε-
νον· καὶ ὅτι, ἐὰν προσέλθωσι τῇ ὀρθοδόξῳ πίστει
καὶ τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ, ἀρεστὸν ἔσται αὐτῷ·
καὶ ὅτι, φησί, παρακαλῶ τὸν θεὸν ὀρθοτομήσαι
20 τὴν ἐνωσιν αὐτῶν· καὶ ὅτι, ἐὰν τοῦτο γένηται,
ἔσται καὶ αὐτοῖς βοήθῃς εἰς πᾶν ὀτιοῦν ἔργον
καὶ χρεῖαν αὐτῶν. τούτων ῥηθέντων ἀπῆλθον
καὶ οἱ Ἀρμένιοι· ἡμεῖς δὲ ἐξελθόντες ἀπὸ Φλω-
ρεντίας ἦλθομεν εἰς Βενετίαν, κάκειθεν πάλιν
25 εἰς τὰ ἴδια.

3 οὕτως οὖν D καὶ οὕτως C 4 Post ἐνώσεως C add.: - καὶ ὅστις οὐ στέργῃ τὴν ἁγίαν ταύτην καὶ
οἰκουμένην σύνθεον, κύριος Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ἀξιώσῃ αὐτὸν ἰδεῖν πρὸς τὴν ἀλήθειαν, τοῦ ἐπιστρέψαι εἰς ὑποταγὴν
τῆς ἁγίας τοῦ θεοῦ ἐκκλησίας. ἀμήν 6 οὖν om. C 6-7 τῇ γ' τοῦ αὐγούστου om. D
23 ἡμεῖς δὲ ἐξελθόντες D τελεσθέντων οὖν τούτων πάντων ἐξήλθομεν C 24 καὶ post Φλωρεντίας add. C
ἐξελθόντες ἦλθομεν εἰς Κωνσταντινούπολιν κάκει ἕκαστος post πάλιν add. C 25 Post ἴδια add. C: - Τῷ
θεῷ εὐχὰ καὶ χάρις τῷ θεοθέντι τέλος τῆς βίβλης ταύτης. ἀμήν. Ἰωάννου Πλουσιαθηνεῦς ἱερέως ἀρχοντος τῶν
ἐκκλησιῶν καὶ κτῆμα καὶ πόνοσ.